

Hønehauk i Buskerud

Resultater fra kartlegging i midtfylket 2000-2009

Thor Erik Jelstad

Ung hønehauk. Foto: Magnus Ullman.

Januar 2010

Sammendrag

Denne rapporten presenterer resultatene av en kartlegging av hønehawk i et 330 km² stort område i midtfylket i perioden 2000-2009. Hoveddelen av området er søndre del av Holleia og ligger i Modum, Krødsherad og Ringerike kommuner.

Arbeidet har hatt fokus på bestandsstørrelse, bestandstetthet, hekkesuksess og skogbrukets påvirkning. Alt feltarbeid er utført av forfatteren. Kartleggingen skal etter planen fortsette noen år til for å framskaffe et godt datagrunnlag som kan tjene som referanse for seinere undersøkelser.

Det er påvist 15 revir innenfor kartleggingsområdet. I deler av området er det høy bestandstetthet med ned mot 3 km mellom bebodde reir. Bestandstettheten for hele området vurderes til å ligge på omkring 5 par pr. 100 km², noe som trolig er blant de høyeste i fylket. Det er ingen klare indikasjoner på bestandsendringer i kartleggingsperioden.

I 10 års perioden er det avdekket en rekke tilfeller hvor hogstinggrep har ødelagt reirbiotoper. For å redusere slike hendelser, har Viken Skog i 2009 fått oppdatert informasjon om alle kjente reirplasser i området.

Denne rapporten utgis av Naturvernforbundet i Buskerud (NiB), og må ses på som en del av det arbeidet som blir utført på rovfugl i fylket. Forfatteren er medlem av rovfuglgruppa i NiB.

Naturvernforbundet i Buskerud (NiB)
Åssideveien, 3322 Darbu
Fylkessekretær Per Ø. Klunderud
Tlf. 32 75 05 04, e-post: pedrokl@online.no

Innledning

Denne artikkelen presenterer resultatene fra kartlegging av hønsehauk i et område i midt fylket i perioden 2000-2009. Det er en del av et større område hvor hønsehauken er fulgt igjennom mange år. Området inneholder trolig noen av de beste biotopene for denne arten i fylket, og bestanden har holdt seg på et høyt og stabilt nivå siste tiårsperioden.

Feltarbeidet har vært utført med varierende innsats i perioden. Planen er å fortsette kartleggingen noen år framover med hovedfokus på en sikrere bestemmelse av bestandsstørrelse og oppfølging overfor skogbruket.

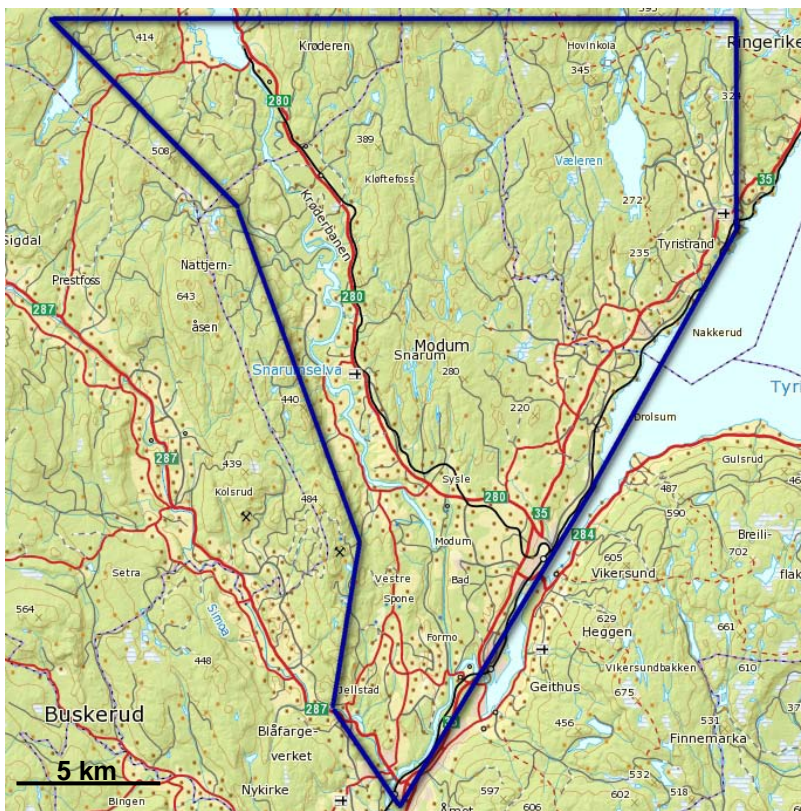
Beskrivelse av området

Figur 1 viser kartleggingsområdet som denne studien omfatter. Det går fra Åmot i sør, og er i øst avgrenset av Drammensvassdraget og Tyrifjorden til Tyristrand. I nord er det avgrenset av en linje fra Skjærsvanetjønnen til Glessjøen. I vest er en linje litt vest for Snarumselva. Den delen som ligger mellom Snarumselva og Tyrifjorden, nord for RV 280 er en del av det kjente skogområdet Holleia. Høyden over havet går fra ca 50 m lengst i sør til ca 500 m i nord, med hoveddelen mellom 100 og 350 m.

Totalarealet utgjør ca 330 km². Området ligger i kommunene Modum, Ringerike og Krødsherad.

Geologisk består så godt som hele området av grunnfjell med gneis i de østre deler av Holleia og amfibolitt i vest. De midtre og nordre deler (Holleia) har et tynt dekke av løsmasser og morene og med furudominert skog på lavere bonitet som veksler med torvmyrer. Langs Tyrifjorden er det et belte med havavsetninger med større innslag av gran på høyere bonitet. Langs Snarumselva er det i nordre del breelvavsetninger med furumoer av lav bonitet, lengre ned barblandingskog på midlere og høyere boniteter. Disse furudominerte moene er typiske hekkeområder for hønsehauken (se Figur 2). Lengst i sør finner vi mest hav- og elveavsetninger med blandingsskog. Grankledde ravineområder preger deler av dette området.

Med unntak av en større eiendom i nordre del av Holleia ("Holleiaskeggen"), består området mest av gårdsskoger av varierende størrelse. Dette gir et mosaikkpreget skogbilde, med gjennomgående små hogstflater og en relativt stor andel gammelskog og eldre produksjonsskog. Generelt er det god tilgang på hekkebiotoper for hønsehauken i slik skog. Det er mange tette bestander av yngre produksjonsskog av furu etter tidligere flatehogster (figur 7 og 10). Holleia har historisk blitt forbundet med tiur og tiurleik, og har trolig noen av Østlandets beste storfuglbiotoper (Berget 2009). Det er også gode vilkår for de andre skogshønsene.

Figur 1. Kartleggingsområde. Holleia er navnet på området mellom Snarumselva og Tyrifjorden, nord for RV280.

Metodikk

Kartlegging innenfor deler av området startet så tidlig som på slutten av 1970-tallet. Fram til siste halvdel av 90-tallet hadde dette et sporadisk preg. Fra slutten av 1990-tallet til 2003 var aktiviteten en del av Prosjekt Hønsehauk Buskerud (Steen 2004) og arbeidet fikk da et mer systematisk preg. Som følge av prioritering av andre arter, har arbeidet i perioden 2005-2008 hatt noe varierende intensitet. Fra 2009 er forfatterens kartlegging av hønsehauk konsentrert til det område denne rapporten omfatter.

I Prosjekt Hønsehauk Buskerud var målsettingen både å finne fram til bestandstetthet og innhenting av data om kullstørrelse etc. I denne perioden ble også mange kull ringmerket. I den kartleggingen som forfatteren har utført etter 2003, har fokuset vært på lokalisering av reirplasser og bestemmelse av bestandsstørrelse og tetthet. Kullstørrelse er bestemt ved observasjon fra bakken, noe som medfører stor risiko for underestimering. Slike data er derfor ikke presentert her.

Lokalisering av nye reirplasser har dels skjedd ved systematisk leting med utgangspunkt i allerede kjente reirplasser. Med utgangspunkt i en normal avstand på ca 4 km mellom bebodde reir og 2 kjente nabolokaliteter, kan man beregne omtrent hvor neste lokalitet finnes. Deretter oppsøker man egnede biotoper i det potensielle hekkeområdet. Det er en tidkrevende metode, men med erfaring og tålmodighet gir det gode resultater. Mange av reirene er funnet på denne måten.

En mer effektiv metode er lytting etter ungenes tiggerop i tiden etter at disse har forlatt reiret, fra midten av juli til ut i august. Ungene er i denne perioden fortsatt knyttet til reirområdet og tiggeropene kan høres på lang avstand. Denne metoden er særlig godt egnet til å finne nye reir i kjente revir.

Hønsehauken lever i motsetning til mange andre rovfugler en nokså skjult tilværelse. Kunnskapen om denne arten blant jegere, skogs- og friluftsfolk er langt lavere enn for eksempel om fiskeørn og musvåk. Det er derfor sjelden man får opplysninger om reirplasser fra disse gruppene. Så godt som alle reirplasser i dette materialet er funnet av forfatteren ved systematisk leting, som beskrevet ovenfor.

Figur 2. Mange av reirplassene i midt fylket ligger på moene langs hovedvassdragene.

Resultater

Innenfor kartleggingsområdet er det funnet 15 revir hvor det har vært aktivitet i kartleggingsperioden. Disse er listet opp i tabell 1 sammen med hekkeresultatene for de enkelte revir. I et av revirene (nr 12) som ble funnet i 2009, er det ikke påvist aktivitet, men reirets beskaffenhet sammen med opplysninger fra hytteeiere i området tilsier at det må ha vært i bruk av hønsehauk i løpet av perioden. I enkelte revir er det kjent hekking flere tiår tilbake, i et av tilfellene helt tilbake til begynnelsen på 1960-tallet. I disse revirene har det vært i bruk en rekke reir innenfor en radius på noen hundre meter.

Når en i tabell 1 gjør fradrag for de tilfeller hvor revir ikke er kontrollert eller ikke funnet, står en tilbake med 102 forekomster. Figur 3 viser fordeling av hekkestatus på disse revirene. Andel vellykket

hekking utgjør 62 %. Inkluderer en revir med aktivitet eller mislykket hekking blir tallet 70 %. Det er verdt å merke seg at det i dette materiale bare er ett tilfelle av mislykket hekking – et tilfelle som er nærmere omtalt under avsnittet Forvaltning og vern nedenfor.

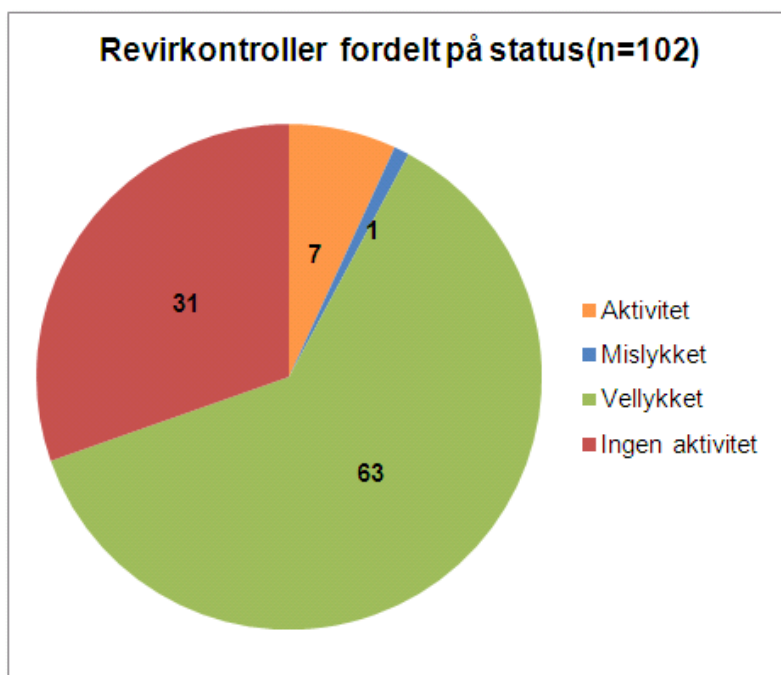
Tabell 1. Hekkeresultater for revir som inngår i undersøkelsen.

Revir	Funnet	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1	2003	-	-	-	H	A	I	I	-	I	H
2	<2000	H	I	H	H	I	H	I	I	H	I
3	2004	-	-	-	-	I	I	H	H	H	H
4	2001	-	H	H	H	H	H	H	H	H	H
5	<2000	H	H	H	H	I	H	I	H	H	H
6	<2000	H	A	H	H	H	H	H	H	H	H
7	2002	-	-	A	A	I	H	H	I	I	H
8	2004	-	-	-	-	H	H	H	H	H	H
9	2003	-	-	-	H	H	H	H	I	I	I
10	2002	-	-	H	H	I	I	I	-	I	I
11	<2000	H	A	I	H	H	I	I	H	H	H
12	2009	-	-	-	-	-	-	-	-	-	I
13	2009	-	-	-	-	-	-	-	-	-	H
14	<2000	-	-	-	I	I	I	-	-	-	H
15	2002	-	-	H	H	A	A	I	-	H	M

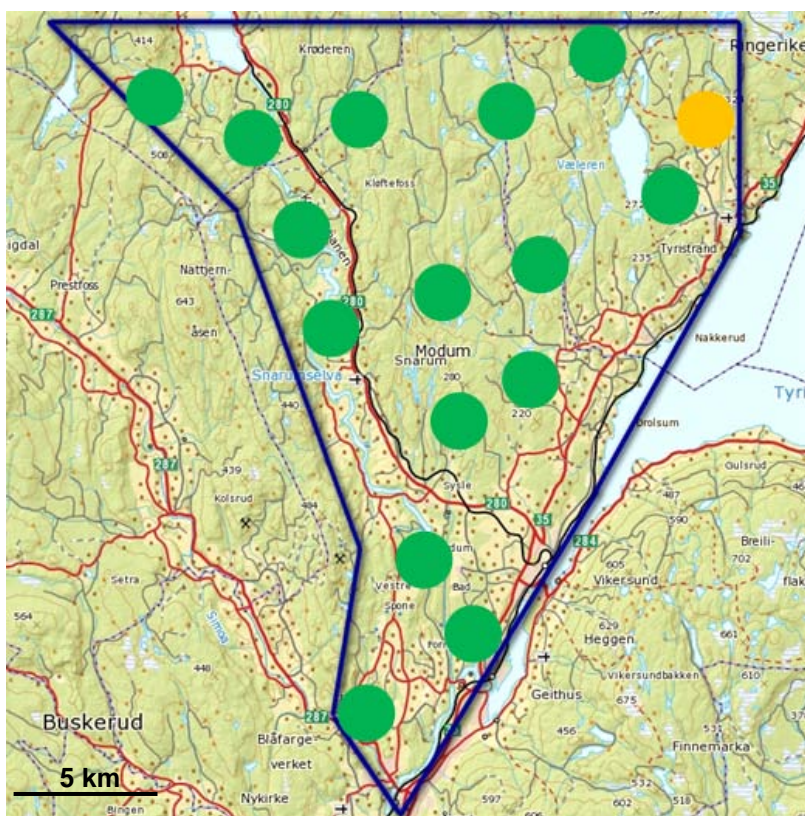
Koder

- H Vellykket hekking (store reirunger eller utflydde unger)
- A Påbygd reir eller voksne fugler i reirområdet, men hekking ikke påvist
- I Ingen aktivitet
- M Mislykket hekking (avbrutt under ruging eller unger omkommet)
- Ikke undersøkt/ikke oppdaget

Resultatene må sees i lys av at kartleggingen har hatt varierende intensitet og varighet igjennom kartleggingsperioden. Områdene i nordøst (Tyrstrand) og de nordre delene av Holleia er dårligere kartlagt enn de søndre områdene og områdene langs Snarumselva. De er også fulgt over en kortere tidsperiode.

Figur 3 viser status på revir kontrollert i perioden 2000-2009.

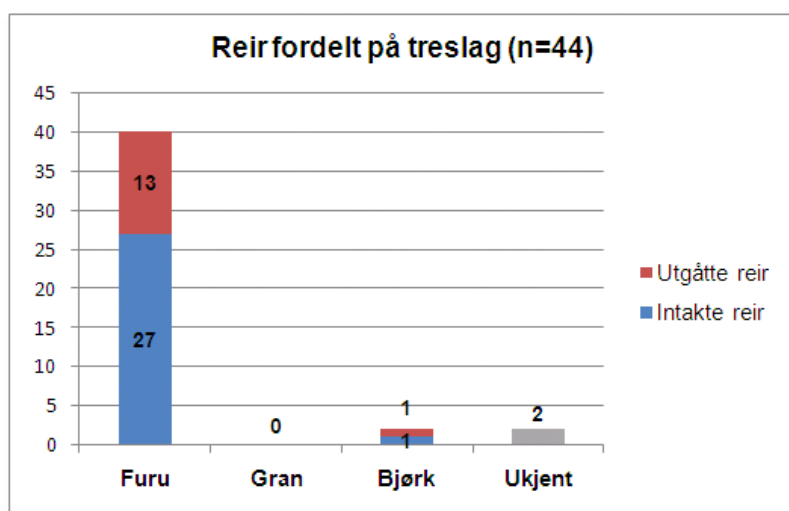

Figur 4 viser fordeling av de 15 revirene. I tillegg er det tatt med 1 revir (gul sirkel) med usikker status.

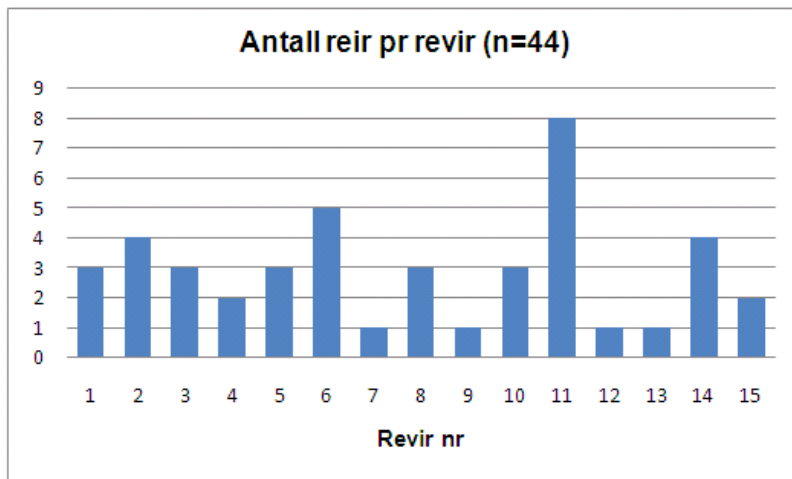
Reir og valg av reirtrær

Figur 5 viser reir fordelt på treslag. Totalt er det i kartleggingsperioden funnet 44 reir. Av disse har 15 (35 %) gått ut i perioden. Furu er det helt dominerende reirtreslaget med 40 av 44 (91 %) kjente reir i perioden. I et større materiell (Jelstad 2008), hvor mesteparten av de foreliggende data inngår, var 87 % av 100 kjente reir i furu. Merk at det ikke er funnet noen reir i gran. Det er vesentlig vanskeligere å oppdage reir i gran, og det må antas at slike reir er underrepresentert. Ukjent reirtre gjelder observasjon av utflydde unger uten at reiret er funnet.

Som det framgår av figur 5 er det betydelig avgang av reirplasser. I de revir hvor det har vært minst 5 hekkforsøk (minimum reirbygging), er det i gjennomsnitt brukt 3 reirplasser pr revir. Det finnes eksempler på revir med hyppig skifte av reirplass. I revir 11 har det i perioden vært 8 kjente reirplasser hvorav 5 er intakte pr 2009. Av disse har det vært hekking i 4 reir i perioden. Det er ingen åpenbar årsak til de hyppige skiftene av reirplass i dette reviret. På den annen side finnes det revir hvor det samme reiret benyttes år etter år, såkalte kontinuitetsreir. I revir 4 (tabell 1) har det vært vellykket hekking i alle år fra 2001. I 8 av disse årene har samme reirplass vært benyttet, på tross av at biotopen tilsynelatende inneholder godt med egnede reirtrær

Figur 5. Furu er det dominerende reirtre.

Figur 6. Antall reir som er registrert i perioden fordelt på revir.

Bestandstetthet og bestandsutvikling

Kartet i figur 4 viser at det er varierende bestandstetthet innenfor kartleggingsområdet. Med utgangspunkt i et totalareal på 330 km² og 15 revir får vi en tetthet på 4,5 par pr 100 km². Det tilsvarer ca 4,7 km mellom parene. Steen (2004) anslår tettheten i fylket til 3 par pr 100 km², men angir samtidig at den i enkelte områder kan gå opp i 4-5 par/100 km².

Av tabell 1 framgår det at det ikke i noen av årene er påvist fugler eller hekking i alle revirene. I 2009, hvor det ble gjort relativt grundig feltarbeid, ble det registrert hekking i 11 av 15 undersøkte revir, mens det i 4 revir ikke ble påvist noen aktivitet. Det gir en tetthet på 3,3 par pr 100 km². Det er imidlertid et åpent spørsmål om disse 4 revirene faktisk var tomme. Generelt er det meget lett å overse hønsehauken, særlig dersom paret ikke hekker, hekking mislykkes eller de har flyttet til et reir langt fra kjente reir. I de tilfeller hvor et revir har vært uten aktivitet i ett eller flere år for så å dukke opp med hekking seinere (tabell 1), er årsaken nesten alltid at det er funnet en ny reirplass i reviret. Intensivt leting i slike revir resulterer ofte i nye reirfunn. Dersom alle kjente reir er tomme, må en derfor som en hovedregel gå ut fra at paret har flyttet til et nytt reir.

I deler av studieområdet er det overraskende liten avstand mellom bebodde reir. I 2009 var de 3 nærmeste naboavstandene mellom par med vellykket hekking 2,7 km, 3,0 km og 3,2 km. Det gir en vesentlig høyere tetthet enn det som er angitt ovenfor. Fordelingen som er vist på kartet i figur 4 indikerer at det i noen områder finnes uoppdagede revir. Spesielt i nordøst er det områder som er dårlig undersøkt.

Med utgangspunkt i dette og de forhold som er påpekt ovenfor, er det rimelig å tro at bestanden i studieområdet er på minst 5 par/100 km². Undersøkelser i de kommende årene vil forhåpentligvis gi et sikrere estimat. Hønsehaukbestanden i dette området er trolig en av de tetteste i Buskerud.

Gjennom kartleggingsperioden har antall kjente revir økt fra 8 i 2000 til 15 i 2009. Det er først og fremst et resultat av grundigere kartlegging. Det er vanskelig å si noe sikkert om bestandsendringer i løpet av 10 års perioden. Men det er ingen klare indikasjoner på nedgang i bestanden. De revir som var besatt i begynnelsen av perioden er fortsatt besatt. Og som påpekt ovenfor er det stedvis høy bestandstetthet. En gjennomgang av bestandsundersøkelser i Fennoskandia indikerer en 35 % nedgang i bestanden fra 1950 til 1970 tallet, mens bestanden etter det har vært relativt stabil (Gundersen m.fl. 2004). Redusert tilgang på byttedyr, spesielt i vinterhalvåret, antas å være årsaken til den nedgangen som fant sted etter 1950. I barskogområdene er skogsfugl, nøtteskrike, hakkespetter, hare og ekorn viktige byttedyr i vinterhalvåret.

Samtaler med eldre jegere indikerer at bestanden på 50-tallet i de nordre deler av Holleia var tettere enn i dag. Avstanden mellom kjente, nå utgåtte hekkeplasser, var flere steder omkring 3 km i dette området. I Holleia var storfuglbestanden omkring 1950 langt større enn i våre dager og ekornet er heller ikke like tallrikt som tidligere (Berget 2009). Det er derfor rimelig å tro at hønsehaukbestanden på 50-tallet var større enn i dag også i disse områdene, men det er betydelig usikkerhet knyttet til slike vurderinger. Selv om skogsfuglbestanden har gått tilbake også i kartleggingsområdet, er den fortsatt

relativt god og blant de beste på Østlandet (Berget 2009). Det er trolig en av grunnene til at hønehauken fortsatt holder godt stand i dette området.

Forvaltning og vern

Skogbruk

Det er tidligere publisert en artikkel hvor det er omtalt flere tilfeller hvor hekkebiotoper er negativt påvirket av skogbruket (Jelstad 2008). For en mer grundig omtale av skogbrukets påvirkning, henvises det til denne artikkelen. Her skal bare kort omtales 2 tilfeller fra de siste årene.

Figur 7. Ikke alle reir ligger i gammel skog. Bildet viser et reir i et tett bestand av yngre furuskog

Figur 8 viser en reirbiotop hvor det vinteren 2008/2009 ble utført en større flatehogst nær inntil en reirplass som var markert på kommunens viltkart. Dette reiret ble funnet i 2003, hvor det da var vellykket hekking i reiret. I de etterfølgende årene har reiret stått tomt. Men i 2009 var det igjen vellykket hekking, på tross av at reiret nå ligger temmelig eksponert nær hogstflata. Også andre steder i midt fylket er det eksempler på at reir blir brukt, selv om de blir stående eksponert som følge av hogst (Jelstad 2008). Det synes som eksisterende reir blir tatt i bruk, også i biotoper hvor man ellers aldri ser hønehauken bygge reir.

Figur 8. Sirkel angir reir nær flatekant etter hogst vinteren 2008/2009.

I dette konkrete tilfelle var det meste av tømmeret kjørt vekk før hogsten ble oppdaget og saken rapportert til Viken Skog. Det viste seg at skogbruksleder ikke hadde gjort tilstrekkelig undersøkelser

før hogst, og Viken tok selvkritikk for det som hadde skjedd. Gjenliggende tømmer ble ikke kjørt til fabrikk

Det andre eksemplet er hentet fra et revir som har status usikker, se figur 4. Bildet i figur 9 viser biotopen etter en hogst som trolig har skjedd vinteren 2008/2009. Begge reirene på bildet har etter hogst blitt stående isolert på en hogstflate. I reiret til høyre hekket det musvåk i 2009. Hekkebiotopen, som ble funnet høsten 2006, har seinere ikke blitt fulgt opp og det er derfor usikkert om det har hekket hønsehauk i noen av reirene.

Figur 9. Hekkebiotop etter hogst. Musvåk hekket i reiret til høyre i 2009

Viken Skog v/skogbruksleder som stod for hogsten, var selv kjent med begge reirplassene før hogst. Med henvisningen til at de mente dette var musvåkreir mener de at hogsten er forsvarlig gjennomført, og de vil følgelig ikke registrere dette som et avvik. Et slikt standpunkt er det vanskelig å akseptere. For det første er hogsten utvilsomt negativ også for musvåken. Dernest burde det vært gjort undersøkelser for å avklare om også hønsehauken brukte noen av reirene. Det er mange eksempler på reir som vekselvis brukes av musvåk og hønsehauk.

Det har vært mye fokus på hogstflatenes negative betydning for hønsehauken. Men bestandsskogbruket skaper også tette bestander av yngre skog, noe som reduserer jaktsuksessen (Gundersen m.fl. 2004). Det er de siste årene tynnet en del av de mange unge, tette furubestandene i området. På sikt gir det en skogstruktur som trolig er gunstig for hønsehauken.

Figur 10. Tynning av yngre furuskog er antakelig gunstig for hønsehauken.

Viken Skog fikk sommeren 2009 ajourført informasjon om alle kjente reirplasser for hønehauk, både innenfor studieområdet og omkringliggende områder. Dialog direkte med skogbruket virker å være mer effektivt enn å gi dataene til kommunene. Erfaringen viser at det i kommunene er varierende interesse og vilje til å følge opp og ivareta slike verdier, og ofte tar det svært lang tid før informasjonen når fram til skogeier.

Faunakriminalitet

Det er velkjent at mange hønehaukreir i tidligere tider regelmessig ble plyndret. Samtaler med eldre jegere bekrefter at det også har skjedd i dette området. I studieperioden er det ingen klare indikasjoner på at fugler er skutt i hekketiden eller at reir er plyndret. Heller ikke i et større materiale som også omfatter omkringliggende områder finnes det noen sikre bevis på at så har skjedd (Jelstad 2008). Allikevel må en anta at det kan ha skjedd og at en og annen hønehauk blir skutt under småviltjakta. Men det er ingen grunn til å tro at det har et omfang som påvirker bestandssituasjonen i nevneverdig grad.

I 2009 er revir 15 (tabell 1) klassifisert som mislykket hekking. Etter å ha påvist hekking på forsommeren, ble reiret kontrollert 3. juli. Reirets beskaffenhet og mye skitt på bakken under reiret, fortalte at det må ha vært store unger i reiret. Reiret var imidlertid tomt. På denne tiden kan ungene ha forlatt reiret, men de oppholder seg da normalt i umiddelbar nærhet av reiret. På tross av grundig leting ble ingen unger sett eller hørt denne dagen og ved besøk de påfølgende dager. Årsaken til at hekking trolig har mislykkes er uklar. På bakgrunn av observasjoner gjort i reirbiotopen, ble saken rapportert til miljøkoordinatoren i Nordre Buskerud Politidistrikt.

Litteratur

- Berget, A. 2009: Holleia, tiurens rike.
Forlaget Tom & Tom, 175 pp.
- Grønlien, H. (red.): *Hønsehauken i Norge. Bestandens status og utvikling de siste 150 år.* NOF Rapportserie 5-2004.
- Gundersen, V., Rolstad, J. 2000. *Rev Vulpes vulpes og mår Martes martes i boreal skog: Har habitatfragmenteringen medført økt predasjonstrykk?* – Fauna 53 (4):186-198.
- Gundersen, V., Rolstad, J. & Wegge, P. 2004. *Hønsehauk og skogbruk - en gjennomgang av bestandsutvikling, økologi og trusler.* - INA fagrapport 2. 35 pp.
- Hagen, Y. 1952. *Rovfuglene og viltpleien.* Gyldendal, Oslo, 622 pp
- Jelstad, T. E. 2008. [Hønsehauk i Buskerud. Avgang av reir og skogbrukets rolle.](#) Buskskvetten 2008.
- Steen, O.F. 2004. *Hønsehauken i Buskerud – tetthet, bestand og hekkesuksess.* Vår Fuglefauna 27:18-24.
- Viken Skog 2007. *Reirbiotoper for hønsehauk, retningslinjer for forvaltning i samsvar med Levende Skog.* 19.12.2007.
<http://www.viken.skog.no>
- Viken Skog 2007b. *Miljørapport hogst.* 10.8.2007. <http://www.viken.skog.no>

Artikkelforfatter:

Thor Erik Jelstad
Søyaveien, 3340 Åmot.
te-jelst@online.no
Tlf. 908 68 938